

DOI 10.15421/251913

УДК 811.161.2'374.26(091)

ПЕТРОВА Тетяна Олексіївна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовних дисциплін Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва; Харківська область, Харківський район, п/в "Докучаєвське – 2", 62483, Україна;  
тел.: (095) 574-76-41; e-mail: t-petrova@ukr.net; ORCID ID 0000-0002-9534-9891

## ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РЕЦЕНЗІЙ НА УКРАЇНСЬКІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СЛОВНИКИ КІН. XX – ПОЧ. XXI СТ.

**Анотація.** *Мета дослідження* – з'ясувати теоретико-практичне значення рецензій на термінологічні словники природничої галузі. **Об'єкт дослідження** – система параметричних вимірів термінологічних словників, *предмет* – критичні зауваження щодо репрезентування структурних параметрів термінологічних словників. **Дослідницький матеріал** – тексти рецензій, надруковані протягом кін. XX – поч. XXI ст. Застосовано такі *методи*: лексикографічного аналізу параметрів словника, кількісного аналізу і порівняльний. *У результаті* дослідження встановлено, що протягом усього аналізованого періоду експерти приділяють увагу насамперед дефінітивним, перекладним словникам і словникам-довідникам. Найбільше зауважень висунуто до словників поч. XXI ст. Потенційна важливість *практичного застосування результатів* полягає в удосконаленні теоретико-методологічних принципів і засад створення термінологічних словників, а також їхнього використання під час розроблення словників нового (комбінованого) типу, що комплексно репрезентують лексику певної галузі науки. **Висновки:** 1) критичні коментарі до фахових дефінітивних словників стосуються таких їхніх параметрів: 'вступ / передмова', 'енциклопедична інформація', 'реєстр словника', 'дефініція', 'список літератури'; 2) перекладні дефінітивні словники мають кількісні недоліки стосовно репрезентування таких структурних параметрів: 'реєстр словника', 'зона перекладу', 'дефініція'; 3) до параметрів словників-довідників висувають такі критичні зауваження: замінити заголовний термін-кальку нормативним терміном; додати параметр 'акцентна характеристика'; узгодити заголовні терміни з їхніми дефініціями та ін. Теоретико-практичне значення рецензій на термінологічні словники полягає в можливості систематизувати виявлені критиками недоліки репрезентування структурних параметрів видань такого типу задля вдосконалення засадничих теоретико-методологічних основ метатермінографії й практичного реалізування якісних праць.

**Ключові слова:** рецензія, термінологічний словник, термінологічний словник нового (комбінованого) типу, структурні параметри словника, метатермінографія.

**Постановка проблеми.** Відомий лексикограф-енциклопедист І. Огієнко свого часу зауважував: «Користь читання словників завжди велика, бо воно раз-по-раз доповнює нашого особистого словника, звичайно вбогого. Багато є влучних українських слів, яких ми один від одного рідко чуємо, але словник завжди нагадає нам про них» [14]. Утім словники – це не лише суто мовознавче явище, але й потужний культурологічний чинник, джерело духовності й матеріальної історії, вияв національної чесноти, гідності й самопошани, а також утвердження самобутності народу й національного самозбереження. На переконання Л. Полюги, «у процесі національного самозбереження та самозахисту важливу функцію в українській культурі, можливо, більше, ніж в історії інших пригноблених народів, відіграло українське словникарство» [18, с. 144].

Термінологічні словники особливо важливі для ствердження національної літературної мови, розвитку національної науки й техніки: саме їх розглядають як запоруку розбудови культури наукової й літературної мови. «Ні один словник, який би повний не був він, не може заступити собою фахового термінологічного словника. Ось тому кожен фахівець конче мусить мати в себе під руками також і термінологічного словника свого фаху» [15]. Наголосимо, що в Україні раніше, ніж в Росії та Білорусії, і майже одночасно з країнами Європи, починає активно розвиватися термінографія – виходять словники з різних галузей науки. Друкування термінографічних праць у тогочасних умовах (деукраїнізація, ліквідування Інституту української наукової мови, переслідування й репресії авторів українських спеціальних

словників та ін.) засвідчувало прагнення до вироблення власного термінофонду й самостійності національної науки, її різноспрямованість.

Державотвірні процеси кін. XX – поч. XXI ст. сприяють розширенню тематики лексикографічного опису спеціальних мов. Однак, незважаючи на вагомий обсяг надрукованого термінографічного матеріалу за останні роки, особливої уваги потребує низка теоретико-практичних питань термінологічної лексикографії: по-перше, це стосується укладання словників нового типу, що вимагають теоретичного розроблення; по-друге, надзвичайна складність галузевих термінологій, їхня розгалуженість і внутрішня диференціація потребують осмислення матеріалу, що повинно знайти відповідне місце у словнику; по-третє, потужні процеси українізації термінотворення, продукування термінів на основі питомих одиниць. «Індикатором» якості фахових словників є критична реакція на них, відображена в текстах опублікованих рецензій, у яких експерти зауважують переваги та недоліки видань. Зазначене й зумовлює необхідність аналізування текстів рецензій на галузеві словники з метою вилучення рекомендацій для розв'язання означених теоретичних проблем термінографії.

**Зв'язок із попередніми дослідженнями.** Теоретико-методологічні питання термінографії, без сумніву, перебувають у полі зору сучасних мовознавців, зокрема С. Гриньова, В. Дубічинського, З. Комарової, В. Лейчика, В. Щербіна, Л. Боярової, О. Іванової, В. Іващенко, М. Комової, І. Кочан, О. Кочерги, Л. Симоненко, Л. Туровської та ін. Сучасна українська термінографічна критика постійно розвивається, утім у науковій теоретичній літературі все ще не порушено питання про її визнання як цілком самостійного напрямку термінографії з випрацьованою власною методологічною основою. До того ж до сьогодні немає праць, у яких було б висвітлено теоретико-практичне значення рецензій на спеціальні словники.

**Постановка завдань дослідження. Мета цієї статті** – з'ясувати теоретико-практичне значення рецензій на термінологічні словники. Зазначена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати тексти рецензій на фахові словники й виявити зауваження критиків та їхні пропозиції щодо поліпшення якості видань; 2) узагальнити й систематизувати рекомендації відповідно до структурних параметрів для удосконалення теоретико-методологічних засад створення словників та їхнього практичного застосування, спрямованого на підвищення якості лексикографічного опису термінологічного матеріалу.

**Викладення основного матеріалу.** Засади критики спеціальних словників закладені ще в 20-х рр. XX ст., зокрема в указаний період головним завданням кожної з 34 секцій Інституту української наукової мови було створення якісних термінологічних словників. Для цього члени секцій сходилися на засідання, під час яких розробляли методологію укладання словників, обговорювали доповіді та вислухували рецензії. Сьогодні потребу підвищення якості фахових словників може задовольнити спираючись на досвід і традиції укладання праць такого типу й урахування результатів їхнього критичного діагностування. З урахуванням викладеного вище можемо констатувати, що зростає необхідність удосконалення професійної та об'єктивної критики термінографічної продукції.

Ці проблеми активно вивчаються науковою спільнотою. «У світовій науці лексикографічна критика (dictionary criticism, etc.) займається вивченням і дослідженням всіх аспектів створення й використання словників. У міру розвитку наукового спеціалізування критика словників все частіше виділяється як особливий напрям, що вирішує завдання оцінки словника й верифікації словникових даних, і розвивається сьогодні в декількох перспективних напрямках, в тому числі міждисциплінарних» [20, с. 10]. Критика загальнонавчальних словників, на відміну від критики спеціальних видань, в останні роки є однією з головних тем на авторитетних зустрічах лексикографів, засіданнях Комісії з лексикології і лексикографії при Міжнародному комітеті славістів у Гродно (2010), Харкові (2011), Києві (2012), Санкт-Петербурзі (2015), у тематиці доповідей XV Міжнародного з'їзду славістів (Мінськ, 2013) та ін.

Нині термінографічна робота, з одного боку, технічно простіша, з другого – складніша, оскільки стало важко обробляти значний масив термінофонду, виконуючи при цьому

формалізовані процедури й фіксуючи дефіцити в необхідних випадках. Це вимагає значного вдосконалення процедур критичного діагностування термінографічних джерел.

Важливими для з'ясування ролі термінографічної критики у створенні фахових словників є змістовні рецензії на них, у яких на засадах критичного інтерпретування структури видань експерти зазначають їхні суттєві недоліки. Теоретико-практичну роль рецензій на спеціальні словники вбачаємо в такому: 1) їхнє теоретичне значення полягає в потенційній важливості використання результатів під час розроблення моделей сучасних словників і їхніх параметрів; 2) практичне – у можливості застосувати зауваження з прагматичною метою.

Для окреслення теоретико-практичних проблем української термінографії залучено рецензії, що розміщені на сторінках значущих для наукових кіл фахових галузевих вісників, збірників і лінгвістичних періодичних видань, надрукованих протягом кінця ХХ ст. (від 80-х рр.) – початку ХХІ ст. Зауважимо, що авторка цієї розвідки фокусує увагу головно на виявленні в текстах рецензій суттєвих об'єктивних зауважень до словників, утім у більшості проаналізованих праць не виявлено критичного ставлення до них: експерти передусім підкреслюють переваги видань і їхні сильні сторони, а також зосереджуються в коментарях на особистих емоційних позитивних враженнях від знайомства зі словниками й лише на цьому ґрунтують їхню характеристику.

Результати експертизування текстів рецензій засвідчують, що в полі зору критиків перебуває обмежена кількість типів термінологічних словників, що, вочевидь, зумовлено незначним видовим різноманіттям термінографічної продукції, яка побачила світ упродовж аналізованого періоду. Підкреслимо, термінологічні словники за типологією класифікацію і своєю суттю належать до довідкових документів, оскільки містять короткі відомості наукового або прикладного змісту. «В основу видової класифікації словників покладено три блоки ознак відповідно до різних характеристик: інформаційного та матеріального складників документа, умов існування документа в зовнішньому середовищі» [6, с. 146]. Отже, за нашими спостереженнями, у текстах рецензій схарактеризовано такі види термінологічних словників: 1) за інформаційним складником: а) за *широтою охоплення термінологічної лексики* – багатогалузеві, галузеві, вузькогалузеві; б) за *способом семантизування термінів* – дефінітивні, перекладні (двомовні, багатомовні), дефінітивно-перекладні, енциклопедичні словники, довідники, енциклопедії; 2) за носієм інформації – друковані; 3) за обставинами існування в зовнішньому середовищі: а) *стосовно первинності виходу у світ* – оригінальні, передруки й перекладені; б) за *місцем створення* – загальнодержавні й закордонні. Поза увагою критиків залишилися термінологічні поліфункціональні словники, класифікатори, рубрикатори, словники номенклатурних одиниць, орфографічні, електронні та ін.

Не можна не погодитися з твердженням майже кожного рецензента про те, що в умовах інформаційного вибуху, який супроводжує стрімкий розвиток різних наук, виникає нагальна потреба створення якісного словника, який би допомагав дослідникам і науковцям орієнтуватися в термінології описуваних галузей. Важливо, щоб власне критики розуміли призначення термінологічних словників, а головне – рецензій: «Збагаченню і розширенню українського термінофонду служить видання та обговорення проаналізованих у цій статті словників» [17, с. 152]. Усвідомлюючи теоретичну й практичну значущість коментарів до словника, рецензенти повинні виважено й об'єктивно діагностувати термінографічну працю. Утім, зазначаючи недоліки, критики лише в поодиноких випадках подають рекомендації щодо їхнього усунення. Крім того, вони здебільшого не вказують, саме якого параметра стосується зауваження, або якщо й зазначають, то іноді некоректно, наприклад: «Окремо слід звернути увагу на мовні особливості... видання. Ідеться передусім про мовне оформлення пропонуваного тлумачень і заголовкових статей...: 1) наявність немотивованих росіянізмів: див. ст. **Контрти-тул** – ... відомості приналежності всьому виданню... В українській мові відсутнє слово приналежний... (рос. принадлежать – укр. належати); 2) неправильно визначено граматичну форму іменника...; 3) наявні орфографічні помилки...» [3, с. 56]. За визначенням критика, ці «заува-

ження стосуються не змістової частини, а лише оформлення словника» [3, с. 57]. На наше переконання, оформлення – це зовнішнє оздоблення видання, тому всі вказані недоліки стосуються навіть не «змістової частини», а суто параметра 'дефініція', у тексті якого вжито кальки (до того ж росіянізми не можуть бути «вмотивованими» чи «невмотивованими»).

Виявлені в текстах рецензій зауваження до різних типів словників групуємо відповідно до їхніх структурних параметрів (що потребують теоретико-методологічного доопрацювання), аналізуючи за роками – від 80-х рр. XX ст. до 10-х рр. XXI ст. (див. таблицю).

Таблиця

**Критика структурних параметрів термінологічних словників  
у рецензіях на них протягом кін. XX – поч. XXI ст.**

| Типи словників             | Параметри            |                 |                       |                         |                           |           |                           |              |                |                   |
|----------------------------|----------------------|-----------------|-----------------------|-------------------------|---------------------------|-----------|---------------------------|--------------|----------------|-------------------|
|                            | Вступ /<br>Передмова | Ресстр термінів | Термінологічна стаття |                         |                           |           |                           |              |                | Список літератури |
|                            |                      |                 | Заголовний термін     | Акцентна характеристика | Граматична характеристика | Дефініція | Енциклопедична інформація | Транскрипція | Зона перекладу |                   |
| 80-ті рр. XX ст.           |                      |                 |                       |                         |                           |           |                           |              |                |                   |
| Дефінітивний               |                      | +               |                       |                         |                           | +         |                           |              |                | —                 |
| Перекладний                |                      |                 |                       |                         |                           |           |                           | —            |                |                   |
| Енциклопедичний            |                      |                 |                       |                         |                           |           |                           |              |                |                   |
| Словник-довідник           |                      | +               |                       |                         |                           | +         |                           |              | —              |                   |
| 90-ті рр. XX ст.           |                      |                 |                       |                         |                           |           |                           |              |                |                   |
| Дефінітивний               |                      |                 |                       |                         |                           |           |                           |              |                |                   |
| Перекладний                |                      |                 |                       |                         |                           |           |                           |              |                |                   |
| Енциклопедичний            |                      | +               |                       |                         |                           |           |                           |              |                |                   |
| Словник-довідник           |                      |                 |                       |                         |                           | +         |                           |              |                | —                 |
| 00-ві рр. XXI ст.          |                      |                 |                       |                         |                           |           |                           |              |                |                   |
| Дефінітивний               |                      | +               |                       |                         |                           | +         |                           |              |                |                   |
| Перекладний (дефінітивний) |                      | +               |                       |                         |                           | +         |                           | —            | +              |                   |
| Енциклопедичний            |                      |                 |                       |                         |                           |           |                           |              |                |                   |
| Словник-довідник           |                      |                 |                       | —                       | +                         |           |                           |              | +              |                   |
| 10-ті рр. XXI ст.          |                      |                 |                       |                         |                           |           |                           |              |                |                   |
| Дефінітивний               | +                    |                 |                       |                         |                           |           | —                         |              |                | +                 |
| Перекладний (дефінітивний) |                      | +               | +                     |                         |                           | +         |                           |              |                |                   |
| Енциклопедичний            |                      |                 |                       |                         |                           |           |                           |              |                |                   |
| Словник-довідник           |                      |                 | +                     |                         |                           | +         |                           |              |                |                   |

Примітки: «+» – висока частотність критикування; «—» – низька частотність критикування.

Протягом усього аналізованого періоду, як бачимо, експерти приділяють увагу насамперед дефінітивним, перекладним словникам і словникам-довідникам. Найбільше зауважень висунуто до словників поч. XXI ст., що пов'язано, на нашу думку, з розширенням лексикографічного репрезентування терміноодиниць, зокрема намаганням сучасних упорядників описати спеціальні одиниці на різних мовних рівнях. Крім того, можна було б дорікнути критикам, що вони оминули увагою важливі параметри фахового словника – 'гіперонімія', 'антонімія', 'синонімія', – які передусім засвідчують розвиток терміносистеми як єдності. Однак, за нашими спостереженнями, автори словників, на жаль, не описують

спеціальні одиниці за вказаними параметрами. Викладене визначає нагальну потребу створення словника нового типу – комбінованого словника, що комплексно відображатиме термінологію як терміносистему. Зауважмо, на сьогодні в сучасній українській термінографії є авторська монографія, присвячена теорії розроблення принципів і засад укладання словника комбінованого типу з фітомеліорації [16].

Проаналізуємо коментарі критиків стосовно репрезентування лексикографічних параметрів у фахових **дефінітивних словниках**. Так, слушними є рекомендації Т. Космеди щодо відображення параметра ‘вступ/передмова’, зокрема вони стосуються невідповідності заявленим у вступній частині принципам і засадам подання параметричних складників термінологічної статті, тобто ілюстративного матеріалу, транскрипції, енциклопедичної інформації, зокрема: «Пояснюючи принципи репрезентації означених параметрів словникової статті... слід було б розмежувати серед них *основні*, очевидно, це етимологічна довідка й нормативний наголос. Усі інші є факультативними, оскільки не в кожній статті подаються. При цьому цілком зрозуміло, чому не в кожній статті є потреба в транскрипції, що ілюструє ті чи ті асимілятивні, дисимілятивні та інші процеси... Однак... слід ретельніше продумати принцип подання у словникових статтях ілюстрацій, прикладів або більш докладно пояснити цей принцип репрезентації словникових статей, оскільки вбачаємо тут деяку непослідовність...» [8, с. 195]. Експерт словника також приділяє увагу досить рідко використовуваному термінографічному параметрові ‘енциклопедична інформація’, наприклад: «В окремих випадках А. Загнітко подає інформацію про авторство того чи того терміна (поняття)... Ця інформація енциклопедичного характеру, що розширює світогляд молодих мовознавців. Однак цей параметр можна було б репрезентувати послідовніше...» [8, с. 196]. Підтримуємо рекомендацію критика Т. Космеди про необхідність дотримуватися однотипного репрезентування параметра ‘енциклопедична інформація’ в терміностаттях. Уважаємо, що під час укладання словників варто враховувати, що деякі спеціальні поняття потребують указівки на авторство чи ширшого (додаткового) роз’яснення з відтворенням таблиць, формул, ілюстрацій, карт, тобто інформації енциклопедичного характеру.

Оцінюючи параметр ‘реєстр словника’, критики найчастіше вказують на *відсутність багатьох термінів, що є складниками описуваної галузі*, зокрема: «немає термінів, уживаних у класичній фітоценології та екології. ...словник... повинен містити такі широковживані терміни...» [21, с. 98]; «У словнику не вміщені деякі важливі в теоретичному відношенні терміни...» [19, с. 88]. У деяких коментарях стосовно цього параметра відстежуємо міркування рецензентів про *зайвість термінів та відповідних даних*, наприклад: «Деякі терміни... та дані... на наш погляд, у словнику зайві» [21, с. 98]. Іноді термінографи, прагнучи збільшити реєстр словника, навмисно залучають терміни, що належать до іншої поняттєвої терміносистеми, яка несуміжна з описуваною. Уважаємо, що наслідком такого некомпетентного підходу до репрезентування аналізованого параметра є хибне розуміння користувачами меж відображуваної терміносистеми й викривлення зв’язків між її складниками.

З-поміж елементів терміностатті дефінітивних словників експерти найчастіше оцінюють параметр ‘дефініція’, зокрема вони викладають такі зауваги: **1) неточність дефініцій**: «Подекуди трапляються не досить чіткі, невдалі помилкові визначення окремих понять і термінів. <...> Неточним є вираз: “Беннеттиты...”. На с. 151 сказано, що *нуцелус* за походженням відповідає мікроспорангію спорових рослин. Це – груба помилка» [19, с. 88]; «Викликає сумнів також трактування деяких термінів» [21, с. 98]; **2) невичерпність (неповне) пояснення понять**: «Описуючи екологію видів, слід було б докладніше охарактеризувати ценози або формації, у яких вони зустрічаються. Варто було б вказати на можливості окремих видів у селекції і впровадження їх у культуру» [5, с. 99]; **3) брак пояснення певних понять**: «Однак, на нашу думку, бракує пояснення таких понять, як категорія лінгвофілософська...» [8, с. 196]; **4) занадто великий обсяг дефініцій**: «...невиправдано великі за обсягом характеристики деяких

термінів. Наприклад, на тлумачення терміна “водоросли” відведено 36 рядків, “грибы” – 27, “зигоміцеты” – 24, “миксоміцеты” – 29... тимчасом як пояснення переважної більшості термінів займають у середньому по 5–7 рядків» [19, с. 88].

Віднаходимо поодинокі критичні коментарі до параметра ‘список літератури’, які стосуються *неповноти списку літератури*, наприклад: «У наведеному списку не зовсім рівномірно представлена література з різних розділів ботаніки. Так, до нього включений другий том шеститомного видання..., і відсутній третій том, присвячений водоростям і лишайникам. ...але відсутній основний підручник з систематики рослин...» [19, с. 87]. На нашу думку, цей параметр виконує функцію комплексного бібліографічного покажчика, відображає класифікацію використаних праць під час створення словника, показує професійний рівень упорядника. Отже, експертизуючи дефінітивні словники, критики насамперед виявляють порушення в репрезентуванні параметрів ‘вступ/передмова’, ‘реєстр словника’, ‘енциклопедична інформація’, ‘дефініція’ і ‘список літератури’.

Характеризуючи *перекладні дефінітивні словники*, критики діагностують кількісні недоліки стосовно їхніх різних структурних параметрів. Наприклад, за спостереженнями авторки цієї розвідки, параметр ‘реєстр словника’ отримав такі негативні відгуки: **1) брак термінів:** «відсутні широковживані українськомовні терміни з відповідним щодо позначуваного поняття значенням. Наприклад, термін “радіаційний захист”... це некоректне означення радіологічного або протипроменевого (протирадіаційного) захисту. Насправді ж термін “радіаційний захист” означає захист радіацією, а не від радіації» [10, с. 54]; «Звичайно, найбільш проблематичним було, напевно, включення до словника новітніх термінів... І все ж відсутність слів, що відображають цілі напрями науки, навряд чи виправдана» [4, с. 102]; **2) необхідність замінити реєстрові одиниці:** а) *іншими спеціальними назвами* – «Однак нам видається, що серед реєстрових слів є такі, які можна було б замінити іншими назвами. Так, замість слова *пучок* сьогодні пропонують вживати *жмут*, *щужа* – *щупак*, а *розоцвіті* – *рожевоцвіті*» [9, с. 88]. Зауважмо, що рецензент В. Плєскач не лише оцінив один словник, а навіть порівняв два перекладні словники і встановив, що «...назви деяких елементів, наведених у словнику [2], суттєво відрізняються від тих, якими користувалися в Україні в останні десятиліття (словник [1]). Можливо, ці назви використовували у 20-ті роки або мають регіональне походження» [17, с. 152]. При цьому критик зауважує: «Не варто вважати сучасну технічну термінологію цілком зрусіфікованою, неправильною, а правильною ту, що відповідає правопису 1928 року. Реабілітацію мовних набутоків 20-х років треба вести обережно, повертаючи до вжитку лише такі терміни, які відповідають сучасному мовному сприйняттю, збагачують мову й не мають відтінку одіозності» [17, с. 152]; б) *вхідний питомий заголовний термін – на чужомовний:* «...варто було б у словникових статтях подати першим англійський відповідник українського терміна, оскільки саме англійська є провідною мовою світової науки, до того ж, наприкінці книги англійський словопоказчик передує російському» [4, с. 101]. З останнім зауваженням дозволимо собі не погодитися, оскільки для пропагування, а насамперед кодифікування й нормування національної термінології, слід надавати перевагу українській мові.

Критики також констатують відхилення у відображенні параметра ‘зона перекладу’ в перекладних дефінітивних словниках (який, за нашими спостереженнями, є досить проблемним), спричинені такими недоліками: **1) неточним перекладом:** «Переклади деяких термінів-іменників спричиняють певні сумніви та заперечення. Вид термічного оброблення *возврат* (англ. терм. – *recovery*) ...словник... трактує як “сукупність будь-яких ... процесів” і перекладає як *зворот*. Такий переклад більше схожий на просту кальку відповідного російського терміна. <...> Англійське слово *recovery* означає повернення, відновлення попереднього стану тощо... Тому цей вид термооброблення краще подати як *відновлення*...» [17, с. 149]; «Деяке заперечен-

ня викликає характер перекладу на російську мову окремих назв таксонів, хоч він і зумовлений природним, на наш погляд, прагненням до стандартизації не лише латинських, а й російських (та українських) назв таксонів водоростей» [7, с. 84]; **2) поширеністю кальок:** «Сьогодні часто використовують українську термінологію, наближену до російської, що вже стало звичкою. З огляду на сказане назріло наукове обговорення цього питання і наукова, а не насильницька стандартизація термінів» [10, с. 54].

Поради експертів щодо **необхідності подати транскрипцію** в перекладному словнику, безперечно, доречні й мають теоретико-практичне значення – транскрипція роз'яснює й закріплює нормативне вимовляння слів та звуків, а саме: «...зважаючи на той факт, що словник розрахований на широке коло користувачів, зокрема студентів, можливо, було б доцільно до деяких найскладніших для вимови термінів додати транскрипцію, щоб не виникало потреби консультуватися в інших джерелах, що підвищувало б змістову цінність словника» [2, с. 243].

Репрезентування параметра 'дефініція' в дефінітивно-перекладних словниках отримує негативну оцінку, що пов'язана з **неточністю дефініювання понять**, наприклад: «Пояснення деяких термінів потребує уточнення...; немає тлумачень до деяких важливих термінів таких, як "генетический стресс", "импринтинг", "цикл мостов" тощо. Пояснення мікоплазма – інфекції мікоплазми – потребує ґрунтовнішого тлумачення, адже мікоплазми уражують рослини» [1, с. 177]. Як бачимо, за висновками рецензентів, дефінітивно-перекладні словники потребують удосконалення параметрів 'реєстр словника', 'зона перекладу', 'транскрипція' і 'дефініція'.

Експертизуванню **енциклопедичних словників** присвячено поодинокі рецензії, тому викладені оцінки параметрів праць такого типу містять потужний потенціал. Так, стосовно «Екологічного енциклопедичного словника» (російськомовного, закордонного) критики вказують на «завеликий» 'реєстр словника', що автор «уводить до нього поняття дуже широкого кола наукових дисциплін: географії, хімії, фізики, філософії, політекономії, юриспруденції та ін., що суперечить назві словника. Завдяки цьому автор становить своєрідний рекорд – в його словнику 8 тис. термінів, тоді як в економічному словнику Б. О. Бикова (1988) їх тільки 1500» [12, с. 84]. Звісно, реєстр енциклопедичного словника повинен містити значну кількість термінів, але не слід поповнювати його реєстр за рахунок терміноодиниць, що є складниками поняттєво-термінологічних апаратів несуміжних галузей.

Підсумовуючи відображені результати діагностування якості репрезентування окремих параметрів **словників-довідників**, виділяємо такі критичні зауваження експертів: **1) замінити заголовний термін-кальку (компонент аналітичного терміна) нормативним терміном**, наприклад, замість «аналіз музейного зібрання» рецензент пропонує «...як заголовкове слово термінів, треба вживати *аналізування*» [13, с. 144]; **2) додати параметр** 'акцентна характеристика': «Добре було б поставити наголоси в кожному терміні й терміні-словосполученні, оскільки чимало з них у процесі мовлення неправильно наголошують, наприклад: *бюлетень* замість нормативного *бюлетень, видання* замість *видання...*» [3, с. 57]; **3) установити відповідність заголовних термінів з їхніми дефініціями:** «...проаналізуймо узгодженість термінів з виознаками (дефініціями). З першої терміностатті випливає, що: *аналіз* – це дослідження...; а з другої, що: *анкетування* – це збір... Відповідно до вимог... і структури української мови має бути: *аналізування* – це досліджування... і *анкетування* – це збирання...» [13, с. 144]; **4) додати параметр** 'ілюстративний матеріал': «Недоліком рецензованого словника є повна відсутність ілюстративного матеріалу, який, безумовно, підвищив би його дидактичний рівень і сприяв би ефективнішому використанню» [11, с. 105].

Нагальною проблемою для термінографії є нормалізація термінів у фахових словниках із фіксуванням змін у мові та поглядах на норму в термінології. Так, за спостереженнями деяких рецензентів, один словник може мати численні невідповідності. Так, В. Моргунюк,

проаналізувавши шість сторінок «Словника термінів музейництва», виявив 60 порушень правил слововживання [13, с. 145]. Критик рекомендує дотримуватися словотвірної норми, застосовуючи два головні правила: перше «...полягає в тому, що у фахових текстах, де інформацію треба подавати однозначно, слова треба вживати за своєю прямою призначеністю... Такі помилки в середньому в кожній терміно статті, й здебільшого це є калькування російського слововживання»; друге правило «полягає в тому, що за наявності двох рівнозначних слів українського та іншомовного походження треба вживати українське...: “в процесі музейної комунікації”... а треба “в процесі музейного спілкування”...» [13, с. 145]. Ці рекомендації розуміємо як принципи-постулати, що становлять підґрунтя теоретико-методологічних засад спеціального словникарства, зокрема принципів добирання українських реєстрових / заголовних термінів. Як бачимо, у розглянутих критиками словниках-довідниках бракує параметрів ‘акцентна характеристика’ й ‘ілюстративний матеріал’, а проблемними є параметри ‘заголовний термін’ і ‘дефініція’.

**Висновки.** Аналіз рецензій на словники засвідчує, що найбільше уваги критиками приділено друкованим галузевим і вузькогалузевим, дефінітивним, дефінітивно-перекладним, енциклопедичним словникам і словникам-довідникам. З-поміж поширених і проблемних параметрів розглянутих типів словників насамперед домінують ‘реєстр словника’, ‘заголовний термін’, ‘дефініція’; менше схарактеризовані параметри ‘вступ/передмова’, ‘акцентна характеристика’, ‘зона перекладу’, ‘транскрипція’, ‘енциклопедична інформація’, ‘список літератури / джерела’, ‘ілюстративний матеріал’. Викладені критичні зауваження рецензентів розглядаємо не як виключно недоліки словників, а як перспективу щодо покращення якості праці. Отже, рецензії на термінологічні словники мають важливе теоретико-практичне значення: систематизування виявлених критичних оцінок і недоліків репрезентування структурних параметрів видань такого типу сприятиме вдосконаленню теоретико-методологічних основ метатермінографії задля практичного якісного реалізування спеціальних праць.

**Перспективу досліджень** проблематики термінографічної критики пов’язуємо з удосконаленням теоретико-методологічних принципів і засад відображення параметрів термінологічного словника комбінованого типу, що комплексно й усебічно репрезентує спеціальну лексику певної галузі науки.

### Бібліографічні посилання

1. Бойко А. Л., Глазко В. І., Глазко Г. В. Російсько-англо-український тлумачний словник термінів з прикладної генетики, ДНК-технології та біоінформатики. Київ 2001, 588 с. *Фізіологія і біохімія культурних рослин*. 2004. Вип. 36. № 2. С. 176–177.
2. Буроменський М. В., Симонок В. П. Новий словник з міжнародного права. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 4 (59). С. 242–244.
3. Вербич С. Путівник у видавничій термінології. *Вісник Національної академії наук України*. 2010. № 1. С. 55–57.
4. Колупасєв Ю. Є. Словник української біологічної термінології / укладачі: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко, Л. М. Василькова. Київ: КММ, 2012. 744 с. *Вісник Харк. нац. аграр. ун-ту. Серія Біологія*. 2014. Вип. 2 (32). С. 101–103.
5. Комендар В. І., Заяць В. А. Цінний довідник про дикорослі рослини України. *Укр. ботан. журн.* 1985. Вип. 45. № 3. С. 99.
6. Комова М. Класифікація термінологічних словників. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 620: *Проблеми української термінології*. С. 144–147.
7. Кондратьєва Н. В. Короткий визначник прісноводних водоростей Української РСР. *Укр. ботан. журн.* 1985. Вип. 45. № 3. С. 84.



8. Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на словник : Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк: ДонНУ, 2012. *Лінгвістичні студії*. 2014. Вип. 28. С. 194–198.
9. Кочан І. Велика подія в біологічній термінографії. Рец. на «Словник української біологічної термінології». Київ: КММ, 2012. 744 с. *Вісник НАН України*. 2013. № 10. С. 86–88.
10. Кравець О. Відроджуючи українську термінологію з радіології. *Вісник Національної академії наук України*, 2008. № 9. С. 53–54.
12. Кричфалуший В. В. и др. Словарь-справочник по агрофитоценологии и луговедению. Киев: Наук. думка, 1991. 136 с. *Укр. ботан. журн.* 1992. Вип. 49. № 3. С. 104–105.
13. Миркин Б. М., Шеляг-Сосонко Ю. Р., Дедю И. И. Экологический энциклопедический словарь. Кишинев: Гл. ред. Молд. сов. энцикл., 1990. 406 с. *Укр. ботан. журн.* 1992. Вип. 49. № 3. С. 101–102.
14. Моргунок В. Рецензія на «Словник-довідник термінології музейництва» (Микульчик Р. та ін., Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2012. 128 с.). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія: Проблеми української термінології. 2013. № 765. С. 143–146.
15. Огієнко І. Історія української літературної мови / упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2001. 440 с. URL: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu25.htm> (Дата звернення: 20.11.2018).
16. Петрова Т. О. Фітомеліоративна термінологія сучасної української мови та її відображення в термінологічному словнику комбінованого типу. Харків, 2018. 227 с.
17. Плєскач В. Два словники. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*, № 620: Серія: Проблеми української термінології. 2008. С. 148–152.
18. Полюга Л. Роль української лексикографії в утвердженні національної самобутності. *Вісник Львівського ун-ту*. Серія: Журналістика. 2003. Вип. 23. С. 144–152;
19. Прокудін Ю. М. На допомогу ботанікам. *Укр. ботан. журн.* 1985. Вип. 45. № 3. С. 87–88.
20. Шаповал В. В. Теория и практика верификации словарных данных на основе источников: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01; 10.02.19. Москва, 2016. 686 с.
21. Шеляг-Сосонко Ю. Р., Андрієнко Т. Л. Новий термінологічний словник з фітоценології. *Укр. ботан. журн.* 1984. Вип. 41. № 6. С. 97–98.

## References

1. Boiko, A. L., Glazko, V. I., Glazko, G. V. (2004), “Russian-English-Ukrainian Explanatory Dictionary of Applied Genetics, DNA technology and Bioinformatics. Kyiv 2001, 588 p.” [“Rosijs'ko-anglo-ukraïns'kij tlumachnij slovník terminiv z prikladnoï genetiki, DNK-tehnologii ta bioinformatiki. Kiiiv 2001, 588 s.”]. *Physiology and biochemistry of cultivated plants [Fiziologija i biokhimiya kul'turnih roslin]*, iss. 36, № 2, pp. 176–177.
2. Buromenskyi, M. V., Symonok, V. P. (2009), “New Dictionary of International Law”, *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine* [“Novij slovník z mizhnarodnogo prava”], *Visnik Akademii pravovih nauk Ukraïni*, № 4 (59), pp. 242–244.
3. Verbych, S. (2010), “A Guide to Publishing Terminology”, *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine* [“Putivnik u vidavnichij terminologii”], *Visnik Nacional'noi akademii nauk Ukraïni* № 1, pp. 55–57.
4. Kolupaiev, Yu. Ye. (2014), “Dictionary of Ukrainian Biological Terminology. Compilers: D. M. Grodzinskyi, L. O. Symonenko, M. P. Godovana, S. V. Ovseichyk, L. V. Turovska, N. O. Yatsenko, L. M. Vasylov. K. .: KMM, 2012. 744 p.”, *Bulletin of Kharkiv National Agrarian University. Series Biology* [“Slovník ukraïns'koï biologichnoï terminologii. Ukladachi: D. M. Grodzins'kij, L. O. Simonenko, M. P. Godovana, S. V. Ovseichik, L. V. Turovs'ka, N. O. Jacenko, L. M. Vasil'kova. K.: KMM, 2012. 744 p.”], *Visnik Hark. nac. agrar. un-tu. Serija Biologija*, iss. 2 (32), pp. 101–103.
5. Komendar, V. I., Zaiats, V. A. (1985), “Valuable reference book on wild plants of Ukraine”, *Ukr. botan. journ.* [“Cinnij dovidnik pro dikorosli roslini Ukraïni”], *Ukr. botan. zhurn.*, iss. 45, № 3, p. 99.
6. Komova, M. (2008), “Classification of Terminology Dictionaries”, *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic*, № 620: *Problems of Ukrainian Terminology* [“Klasifikacija terminologichnih slovníkiv”], *Visnik Nacional'nogo universitetu "Lvivs'ka politehnika"*, № 620: *Problems of Ukrainian Terminology [Problemi ukraïns'koï terminologii]*, pp. 144–147.

7. Kondratieva, N. V. (1985), "A brief determinant of freshwater algae of the Ukrainian SSR", *Ukr. botan. journ.*, ["Korotkij viznachnik prysnovodnih vodorostej Ukraïns'koï RSR"], *Ukr. botan. zhurn.*, iss. 45, № 3, p. 84.
8. Kosmeda, T. (2014), "Enrichment of Ukrainian linguistic terminological lexicography. Rew. to the dictionary: Zagnitko A.P. The dictionary of modern linguistics: concepts and terms: 4 v. Donetsk: Don. NU, 2012", *Linguistic studios* ["Zbagachennja Ukraïns'koï lingvistichnoï terminologichnoï leksikografii. Rec. na slovník: Zagnitko A. P. Slovník suchasnoï lingvistiki: ponjattja i termini: u 4 t. Donec'k : DonNU, 2012"], *Lingvistichni studii*, iss. 28, pp. 194–198.
9. Kochan, I. (2013), "Great event in biological terminology. Review on "Dictionary of Ukrainian Biological Terminology". K.: KMM, 2012. 744 p.", *Bulletin of the NAS of Ukraine* ["Velika podija v biologichnij terminografii. Recenzija na "Slovník Ukraïns'koï biologichnoï terminologii". K.: KMM, 2012. 744 s.], *Visnik NAN Ukraïni*, № 10, pp. 86–88.
10. Kravets, O. (2008), "Reviving the Ukrainian terminology on radiology", *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine* ["Vidrodzhujuchi Ukraïns'ku terminologiju z radiologii"], *Visnik Nacional'noi akademii nauk Ukraïni*, № 9, pp. 53–54.
11. Krychfalushii, V. V., Melika, Zh. K. (1992), "Grodzynskiy A. M., Zlobin Yu. A., Mirkin V. M., Naumova L. G. Reference Dictionary of agro-phytocenology and meadows. Kiev: Scient. opinion, 1991. 136 p.", *Ukr. botan. journ.* ["Grodzinskij A. M., Zlobin Ju. A., Mirkin B. M., Naumova L. G. Slovar'-spravochnik po agrofitocenologii i lugovedeniju. Kiev: Nauk. dumka, 1991. 136 s.], *Ukr. botan. zhurn.*, iss. 49, № 3, pp. 104–105.
12. Mirkin, B. M., Sheliag-Sosonko, Yu. R. (1992), "Dediu I.I. Ecological Encyclopedic Dictionary. Kyshynev: Main edit. Mold. Sov. Encycl., 1990. 406 p.", *Ukr. botan. journ.* ["Dedju, I.I. Jekologicheskij jenciklopedicheskij slovar'. Kishinev: Gl. red. Mold. Sov. Jencikl., 1990. 406 s.], *Ukr. botan. zhurn.*, iss. 49, № 3, pp. 101–102.
13. Morhuniuk, V. (2013), "Review on "Reference Dictionary of terminology of museum study" (Mykulchyk R. and others, Lviv: Pub. of Lviv Polytechnic, 2012. 128 p.)", *Bulletin of the National University of Lviv Polytechnic. Series "Problems of Ukrainian terminology"* ["Recenzija na "Slovník-dovidnik terminologii muzejnictva" (Mikul'chik R. ta in., L'viv: Vid-vo L'vivs'koï politehniky, 2012. 128 p.)"], *Visnik Nac. un-tu "L'vivs'ka politehnika"*. Serija "Problemi Ukraïns'koï terminologii", № 765, pp. 143–146.
14. Ohienko, I. "History of the Ukrainian literary language. Author- compiler of historic.–biograph. essay and notes M.S. Tymoshyk K.: Our culture and science, 2001. 440 p." ["Istorija Ukraïns'koï literaturnoi movi. Uporjad., avt. ist.-biogr. narisu ta primit. M.S. Timoshik. K.: Nasha kul'tura i nauka, 2001. 440 s.], available at: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu25.htm>. 20.11.2018
15. Ohienko, I. "History of the Ukrainian literary language. Author- compiler of historic.–biograph. essay and notes M.S. Tymoshyk K.: Our culture and science, 2001. 440 p." ["Istorija Ukraïns'koï literaturnoi movi. Uporjad., avt. ist.-biogr. narisu ta primit. M.S. Timoshik. K.: Nasha kul'tura i nauka, 2001. 440 s.], available at: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu22.htm>. 20.11.2018 (Access time: 20.11.2018).
16. Petrova, T. (2018), *Phytomelioration terminology of contemporary Ukrainian language and its reflection in the terminology dictionary of the combined type* [Fitomeliorativna terminologija suchasnoï Ukraïns'koï movi ta ii vidobrazhennja v terminologichnomu slovníku kombinovanogo tipu], Kharkiv, 227 p.
17. Pleskach V. (2008), "Two dictionaries", *Bulletin of the National University of Lviv Polytechnic*, № 620: Series "Problems of Ukrainian Terminology" ["Dva slovníki"], *Visnik Nac. Un-tu "L'vivs'ka politehnika"*, № 360: Serija "Problemi Ukraïns'koï terminologii", pp. 148–152.
18. Poliuha, L. (2003), "The role of Ukrainian lexicography in asserting national identity", *Bulletin of Lviv University. Series of journalism* ["Rol' Ukraïns'koï leksikografii v utverdzhenni nacional'noi samobutnosti"], *Visnik L'vivs'kogo un-tu. Serija zhurnalistiki*, iss. 23, pp. 144–152;
19. Prokudin, Yu. M. (1985), "To help botanists", *Ukr. botan. journ.* ["Na dopomogu botanikam"], *Ukr. botan. zhurn.*, 1985, v iss. 45, № 3, pp. 87–88.
20. Shapoval, V. V. (2016), *Theory and practice of verifying vocabulary data on the basis of sources: thesis for the degree of a Doctor of Philology: dissirtation* [Teorija i praktika verifikacii slovarnyh dannyh na osnove istochnikov: diss. na soiskanie uchenoj stepeni d-ra filol. nauk], Moskva, 686 p.
21. Sheliag-Sosonko, Yu. R., Andriienko, T. L. (1984), "New Terminology Dictionary on Phytocenology", *Ukr. botan. journ.* ["Novij terminologichnij slovník z fitocenologii"], *Ukr. botan. zhurn.*, iss. 41, № 6, pp. 97–98.

ПЕТРОВА Татьяна Алексеевна

кандидат филологических наук, доцент кафедры языковых дисциплин Харьковского национального аграрного университета имени В. В. Докучаева; Харьковская обл., Харьковский р-н, п/о «Докучаевское-2», 62483, Украина; тел.: (095) 574-76-41; e-mail: t-petrova@ukr.net; ORCID ID 0000-0002-9534-9891

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ РЕЦЕНЗИЙ НА УКРАИНСКИЕ  
ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ СЛОВАРИ КОН. XX – НАЧ. XXI СТ.

**Аннотация.** *Цель исследования* – выявить теоретико-практическое значение рецензий на терминологические словари естественной отрасли. *Объект исследования* – система параметрических измерений терминологических словарей, *предмет* – критические замечания по репрезентации структурных параметров терминологических словарей. *Исследовательский материал* – тексты рецензий, напечатанные в течение кон. XX – нач. XXI в. Используются следующие *методы*: лексикографического анализа параметров словаря, количественного анализа и сравнительный. В *результате* исследования установлено, что в течение всего рассматриваемого периода эксперты уделяют внимание прежде всего дефинитивным, переводным словарям и словарям-справочникам. Больше всего замечаний выдвинуто к словарям нач. XXI в. Потенциальная важность *практического применения результатов* заключается в совершенствовании теоретико-методологических принципов и основ создания терминологических словарей, а также их использования при разработке словарей нового (комбинированного) типа, которые комплексно репрезентируют лексику определенной отрасли науки. *Выводы*: 1) критические комментарии к профессиональным дефинитивным словарям касаются таких их параметров: 'вступление / предисловие', 'энциклопедическая информация', 'реестр словаря', 'дефиниция', 'список литературы'; 2) переводные дефинитивные словари имеют количественные недостатки относительно репрезентации таких структурных параметров: 'реестр словаря', 'зона перевода', 'дефиниция'; 3) к параметрам словарей-справочников выдвигают такие критические замечания: заменить заглавный термин-кальку нормативным термином; добавить параметр 'акцентная характеристика'; согласовать заглавные термины с их дефинициями и др. Теоретико-практическое значение рецензий на терминологические словари заключается в возможности систематизировать выявленные критиками недостатки репрезентации структурных параметров изданий такого типа для совершенствования основных теоретико-методологических основ метатерминографии и практической реализации качественных работ.

**Ключевые слова:** рецензия, терминологический словарь, терминологический словарь нового (комбинированного) типа, структурные параметры словаря, метатерминография.

PETROVA Tetiana

PhD in Philology, Associate Professor at the Department of Linguistic Disciplines of Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaiev; Kharkiv region, Kharkiv district, p/o «Dokuchaievske-2», 62483, Ukraine; tel.: (095) 574-76-41; e-mail: t-petrova@ukr.net; ORCID ID 0000-0002-9534-9891

THEORETICAL AND PRACTICAL VALUE OF THE REVIEWS ON UKRAINIAN TERMINOLOGY DICTIONARIES OF THE LATE XX<sup>th</sup> AND THE EARLY XXI<sup>st</sup> CENTURIES

**Summary.** *The aim of the research* is to determine the theoretical and practical significance of the reviews on natural sciences terminology dictionaries. *The object of the research* is a system of parametric measurements of terminology dictionaries, *the subject* is critical remarks on the structural parameters representation of terminology dictionaries. *The research material* is the texts of the reviews published during the late XX<sup>th</sup> and the early XXI<sup>st</sup> centuries. The following *methods* were used: lexicographic analysis of the dictionary parameters, the quantitative analysis and the comparative one. As *a result* of the research, it is determined that throughout the analyzed period the experts focus on definition and translation dictionaries as well as reference dictionaries. Most remarks are made to the dictionaries of the early XXI<sup>st</sup> century. The potential importance of *practical application of the results* is to improve the theoretical and methodological principles and means of terminology dictionaries creation, as well as their use to develop new (combined) type that comprehensively represent the vocabulary of a particular branch of science. *Conclusions*: 1) the critical comments on professional definition dictionaries relate to such of their parameters as: 'introduction / preface', 'encyclopedia information', 'dictionary register', 'definition', 'list of references'; 2) translation definition dictionaries have quantitative drawbacks regarding the representation of such structural parameters: 'dictionary register', 'translation area', 'definition'; 3) to the parameters of reference dictionaries the following critical comments are made: to replace the title loan term by the normative term; to add the 'accent characteristic' parameter; to match the title terms with their definitions etc. Theoretical and practical significance of the reviews on terminology dictionaries gives the possibility to systematize the drawbacks revealed by critics in the representation of structural parameters of such publications, for the purpose to improve the fundamental theoretical and methodological foundations of metaterminography and the practical realization of high-quality works.

**Keywords:** review, terminology dictionary, terminology dictionary of a new (combined) type, structural parameters of a dictionary, metaterminography.

Надійшла до редколегії 26.02.2019